

**Die eerste treë op weg na 'n kritiese en
historiese Nuwe-Testamentiese wetenskap
aan die Universiteit van Pretoria:
Die bydrae van J H J A Greyvenstein,
hoogleraar 1917-1945**

A G van Aarde
Universiteit van Pretoria

Abstract

J H J A Greyvenstein, Professor 1917-1945 – paving the way for a critical and historical understanding of the New Testament at the University of Pretoria

J H J A Greyvenstein was the first lecturer in New Testament Studies at the TUC, which later became the University of Pretoria. His understanding of the New Testament witnesses to a critical and historical scientific consciousness. The aim of this article is to argue primarily from Greyvenstein's lectures, given during the first years of theological training at the TUC, that he paved the way for studying the New Testament from a critical and historical exegetical perspective. This perspective was accompanied by faith that can be described as an absolute dependance on God in pursuance of Jesus' sonship experience.

1. VRAAGSTELLING

J H J A Greyvenstein se verstaan van die Nuwe Testament getuig van 'n kritiese en historiese bewussyn. So plavei hy die pad wat in 'n sekere sin later sou lei na die

tipe wetenskap wat in die vyf en sewentig jaar daarna in die Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap in die Fakulteit Teologie (Afd A) aan die Universiteit van Pretoria beoefen is. Die bedoeling van hierdie artikel is om uit die lesings van Greyvenstein wat gedurende die eerste jare van die teologiese opleiding aan die Universiteit van Pretoria gegee is, aan te toon dat Ou Vadertjie – soos die teologiese studente na dié beminde figuur verwys het en soos die professor self sy verhouding met die studente uitgedruk het (kyk NHKA 1919:88) – die eerste treë gegee het op weg na 'n kritiese Nuwe-Testamentiese wetenskap, beoefen vanuit die perspektief van die historiese eksegeese en 'n geloofsbeskouing wat beskryf kan word as 'n innige afhanklikheidsgevoel na analogie van Jesus se seunskapservaring in verhouding met sy Vader.

2. 'N ONTMOETING

In 1917 het die *Goeverment* deur middel van die *Minister van Onderwijs* toestemming verleen dat 'n *Faculteit van Godgeleerdheid* aan die destydse Transvaal University College (TUC) ingestel kan word (kyk *Verslag van de Senaat* 1918:42). Die Kuratorium vir die Teologiese Opleiding is reeds in 1909 deur die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die lewe geroep met die oog op veral die instelling van 'n leerstoel in die teologie aan die TUC (Oberholzer 1967:19; Loader 1989:423-427). Die TUK het die versoek van die Kuratorium – wat dit as voorwaardes vir deelname aan die oprigting van 'n teologiese fakulteit gestel het dat onder andere rekening gehou moet word met die beginsels van die Nederduitsch Hervormde Kerk en dat onder die teologiese professore ten minste een Hollandsprekende aangestel moet word – aanvaar (Loader 1989:427). Op dieselfde vergadering van die Kuratorium (25 Januarie 1917) is dr J H J A Greijenstein (so gespel deur die *TUC Calendar* 1918), predikant van die gemeente Pretoria en lid van die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering, benoem om die verantwoordelikheid te aanvaar vir die teologiese opleiding van die predikante van die Nederduitsch Hervormde Kerk (*De Hervormer* 15 Feb 1917:8; 15 April 1917:6; Dreyer 1938:9).

Gedurende die eerste jare doseer Greyvenstein Nuwe-Testamentiese Wetenskap en Dogmatiek. Hy was tot en met sy emeritering ook vir Praktiese Teologie verantwoordelik. Volgens die getuienis van sy studente was hy nie 'n polemiese figuur nie en ook nie eksplisiet met betrekking tot die kenteoretiese vooronderstellings van wetenskaplike stellings en metodologiese kwessies in die eksegeese of strominge in die teologie nie. Tog is dit duidelik dat sy beskouing van die wetenskap op akademiese vryheid berus het. Tien jaar na sy aanstelling as professor, in 1927, bestempel hy, saam met die twee ander lede van die teologiese fakulteit, S P

Engelbrecht en B Gemser, in protes teen die skrapping van die sogenaamde 'gewetenskousule' aan die Universiteit, die vryheid van die wetenskap as die belangrikste aspek van die wetenskap: 'Het wetenschappelijk onderzoek, als het belangrijkste deel van die beoefening der wetenschap, moet volkomen vrij zijn' (Greyvenstein, Engelbrecht & Gemser 1927:177).

Greyvenstein was sterk gekant teen die tipe kweekskool-teologiese opleiding wat in Potchefstroom tot stand gekom het (kyk *De Hervormer* 1920:xii), hoewel hy (namens die ander professore en die teologiese studente) by geleentheid van ds Jac van Belkum se vyftigjarige ampsjubileum, laasgenoemde prys omdat hy ingesien het 'dat een kerk zonder eigen opleiding geen toekomst had. De zonen der kerk moesten opgeleid worden om met liefde en toewijding hun eigen kerk te dienen' (*De Hervormer* 23 Feb 1927:194). Onder die geleedere van die 'Kalviniste' wou hy egter nie gereken wees nie (kyk *De Hervormer* 8 Mei 1929:248). In die eerste aflewering van die *Hervormde Teologiese Studies* beklemtoon hy saam met die redakteur, B Gemser (wat ook sy Ou-Testamentiese kollega aan die Fakulteit Teologie was), enersyds die 'trou van die Ned. Hervormde Kerk aan sy belydenis en die trou van sy ampsdraers aan die ondertekening van die belydenis van hulle Kerk', maar andersyds hulle verwerping van die 'Kuyperiaanse, Neocalvinistiese wyse' wat homself die reg aanmatig 'om Woord en Gees te bind aan menings van konsilies of sinodes of "Gereformeerde" dan wel ongereformeerde belydenisskrifte' (Greyvenstein & Gemser 1943/1944: 97-99).

In sy rede by geleentheid van die ingebruikneming van die Hervormde Gemeente Heidelberg se nuwe kerkgebou, spreek Greyvenstein (1933:6-7) hom verder soos volg uit teen die Gereformeerde ortodoksie: 'Ons wil nie tevrede wees met 'n leerheiligheid nie...g'n Dogma alleen nie, maar 'n persoonlike verhouding teenoor God...Ons mag nie tevrede wees met 'n leer of 'n stuk dogmatiek nie. God self moet oor ons lig...Ons mag nie tevrede wees voordat ons die ervaring opgedoen het dat God ons sien.' Hierdie beklemtoning van die 'geestelike wezen van de kerk' beteken egter nie dat hy die kerk sien as 'n 'soort sociale, filantropiese inrichting' nie (Greyvenstein 1936:7). Hy sien die kerk as 'in levenseenheid met God zijn opgenomen, uit alle geslachten en volken, een gemeenschap, waarin de liefde wil van God volkomen verwerkelikt moet worden' (Greyvenstein 1936:7). Wanneer die kerk hierdie 'geestelik karakter' verloor en bloot 'n 'sociale, filantropiese inrichting, een inrichting voor volksverlichting of zuivere etiese kultuur' word, 'dan houdt zij op Kerk te zijn' (Greyvenstein 1936:7). In 1928 skryf hy ter herinnering aan die koms van ds Dirk van der Hoff vyf en sewentig jaar vantevore in 1853, soos volg oor die Nederduitsch Hervormde Kerk: 'Wij hebben geen wereldsche macht, geen staatkundige heerschappij. Laat ons dat ook niet willen' (Greyvenstein 1928:1).

Tog kan hy die Hervormde Kerk ook beskryf as 'n gebou wat 'ongewysig in sig op[neem] die stene van karakter en kultuur van ons voorouers, tot die opbou van 'n Afrikaanse volksgebou' (Greyvenstein 1933:6). In sy huldeblyk 'In memoriam: Ds Goddefroy' identifiseer hy homself eksistensiel en as 't ware onkrities met Goddefroy se 'vurige vaderlandsliefde' (Greyvenstein 1920b:vi-vii). Hy beskryf die Afrikaner se posisie voor God as dié van 'armes' en 'verdruktes'. Ook impliseer hy dat daar in hierdie opsig 'n identiteit bestaan tussen Jesus self en Goddefroy, die 'undesirable' wat '[g]een plaats dikwels [had] om zijn vermoeid hoofd neer te leggen', '[d]e man met een open hart en open hand voor verdrukten, armen, lijdenden'. By geleentheid van die eeufesherdenking van die Groot Trek sê hy dat die Voortrekkers die 'grondslag gelê [het] van 'n Afrikaanse kultuur, waarvan die belangrikste deel is ons christelike Godsdienst' (Greyvenstein 1938:5). God het 'hulle gebruik om hier in Suid-Afrika te handhaaf 'n blanke beskawing, gegrond op die beginsels van die christelike Godsdienst' (Greyvenstein 1938:5).

Op 'n ander plek sê hy (saam met sy kollegas Engelbrecht & Gemser) egter weer dat die 'tijd der Theocratie is voorbij, en deze kon alleen in een klein volk als Israel enigszins gerealiseerd worden'. Die Christendom kan wel as 'n krag 'n invloed op die volkslewe uitoefen. Die groei van die koninkryk van God word egter nie deur die wetgewing van die burgerlike owerheid bevorder nie (Greyvenstein, Engelbrecht & Gemser 1927:174-175). Volgens Greyvenstein bestaan die roeping van die kerk daaruit om die 'geweten der wêreld' te wees: 'Dat geweten moet zuiver en rein gehouden worden in de gemeenschap met God. Het oordeel moet by het huis Gods beginnen, bij ons zelf, bij de gemeente, waar het kwaad op allerlei wijze zo gemakkelijk insluip't' (Greyvenstein 1936:7). Hierdie tipe selfkritiek kom byvoorbeeld vorendag in sy bespreking van 'sekere grondveronderstellinge' in Paulus se etiese beskouings, soos die 'eenheid van die menslike geslag': 'Al die eeue deur nog het die mensheid geweier om hierdie beginsel in al sy konsekwensies te aanvaar. Klasse[voor]oordeel en persoonlike en nasionale meerwaardigheidsinbeelding was nog altyd die groot struikelblokke in die weg van die liefde en algemene humaniteit' (Greyvenstein 1943/1944a:6). Hy vind hierdie saak gegrond in Paulus se Areopagusrede (Hand 17:26), maar ook in die Ou-Testamentiese skeppingsverhaal. In sy oordenking van Matteus 27:22 beklemtoon Greyvenstein (1921:ii) dat die koninkryk van God 'niet van deze wereld' is. En in sy oordenking van Lukas 15:7b skryf hy: 'De wereld vraagt in de eerste plaats wat is iemand waard? Wat is zijn bekwaamheid? Hoeveel kan er uit hem gehaald werden?' (Greyvenstein 1918b:i). Sonder God is die toekoms egter hopeloos: 'Die toekomst is heden geworden een heden zonder toekomst, donker, hopeloos, troosteloos, vreugdeloos' (Greyvenstein 1918b:ii). Op grond van 1 Korintiërs 3:9a sien hy die hoogste bestemming van die Christen

‘om Gods medearbeider te wezen in ’t hersceppen van deze gevallen wereld tot een Paradijs van Gerechtigheid, Liefde en Heiligheid’ (Greyvenstein 1917:1). Volgens Greyvenstein kom die verhouding van die gelowige tot God (net soos in die geval van die ‘verhouding van God en Christus’) dus nie op ‘patripassionisme’ neer nie: ‘Die eenheid van Christus met God is ’n sedelike geestelike eenheid, die eenheid van hart, wil, gesindheid...’ (Greyvenstein 1943/1944b:108). Hy kritiseer Anselmus se versoeningsleer wat alleen in die dood van Christus soteriologiese momente erken: ‘Die dood van Christus word geïsoleer, geheel en al losgeruk van sy lewe.’ Onder die ‘lewe van Christus’ verstaan hy sy prediking, sy ‘stigting van ’n Godsryk op aarde’, sy dissipelkring wat Hy rondom Hom vergader het en sy ‘opdrag aan hulle’ (Greyvenstein 1943/1944b:107). Tog meen hy dat sonde nie ‘moralisties’ verstaan moet word nie. In lyn met die reformatore en met die dialektiese teologie (Greyvenstein 1943/1944b:106, 108 verwys spesifiek na Kierkegaard en Brunner), beskryf hy sonde as ongeloof, dit ‘wat skeiding maak tussen God en mens’. Die wese van sonde is die verbreking en verhinderings van die ‘lewensgemeenskap’ met God. Skuld spruit voort ‘uit gebrek aan liefdevolle vertroue, uit ongeloof’.

3. 'N LEWENSKETS

Jan Hendrik Jacobus Antonie Greyvenstein is op 17 Maart 1878 ‘as plaasseun in die distrik van Barkly-oos’ (Wolmarans 1938:7). Sy eerste skooljare bring hy op Barkly-Oos deur (Rex 1968:21). Sy tersiêre onderwysopleiding ontvang hy aan die Victoria College wat later die Universiteit van Stellenbosch geword het (kyk Dreyer 1992a: 28). Eers het hy die ‘matrikulasie-eksamen’ afgelê sodat hy vir verdere studie toegelaat kon word.

Voordat hy sy BA-graad kon behaal, het die Tweede Vryheidsoorlog uitgebreek. Hy het as Kaapse rebel by die Vrystaters in die kommando van kommandant Olivier aan die kant van die twee Boere-Republieke aangesluit (Wolmarans 1938: 8). In 1900 is hy gevange geneem. Volgens Wolmarans (1938:8) is hy vrygelaat om onder toesig van die Kaapse regering sy BA-studies as ‘privaatstudie’ voort te sit. Hy voltooi die studie en behaal die graad. In 1901 keer hy terug na Stellenbosch om as teologiese student aan die kweekskool in te skryf. Sy kandidaatseksamen sowel as proponentseksamen is in 1905 afgelê.

Aan die begin van 1906 vetrek hy oorsee en in 1911 promoveer hy te Utrecht, Nederland. In die Nederduitsch Gereformeerde Kerk word hy in 1911 vir ’n klompie maande hulpprediker in Kaapstad (Dreyer 1992a:29). In dieselfde jaar neem hy die beroep aan na die Nederduitsch Gereformeerde Gemeente Sutherland. Hy aanvaar die beroep na die Nederduitsch Hervormde Gemeente Pretoria en word op

3 Mei 1914 as predikant van Pretoria bevestig (*De Hervormer* 15 Maart 1914:1; 15 April 1914:1; 15 Mei 1914:4). Hy tree op 9 Julie 1915 te Harrismith (kyk *De Hervormer* 15 Augustus 1915:1) in die huwelik met Ida Anthomia Ruys van Dugteren (suster van ds C J L Ruysch van Dugteren wat op grond van sy sieninge oor die binding van die predikantsondertekeningsformulier en die uitverkieing in 1912 uit die amp onthef is) en word op 1 April 1917 as professor aan die Transvaalse Universiteitskollege aangestel (Wolmarans 1938:8). Sedert die einde van 1945 het hy hy nie meer klas gegee nie. Daar was wel sprake dat hy sy werksaamhede in veral die 'vake van die Praktiese Teologie' sou voortsit. Volgens P S Dreyer (mondeling) het hy egter op aandrang van prof S P Engelbrecht sy emeritaat aangevra en dit is as sodanig in 1946 deur die Kommissie van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk verleen (kyk Joh Dreyer 1946:1). Op nege en tagtigjarige ouderdom is hy op 15 November 1967 oorlede.

4. DIE EERSTE JARE

Volgens die *TUC Calendar* (1920:13) was daar onder die tweehonderd en veertien studente drie teologiese studente in 1917. P J J Venter is egter die enigste naam wat agter in die Afrikaanse weergawe van die *TUK Kalender* van 1918 vir 1917 en die Engelse weergawe van *TUC Calendar* van 1920 vir 1919 aangedui word (vgl ook Loader 1989:428). Op grond van die diktaateslesings van Venter (in Van Selmsleeskamer, Fakulteit Teologie, Universiteit van Pretoria) blyk dit dat Greyvenstein in Augustus 1917 in die eksegeese van die Nuwe Testament begin klas gee met die brief van Paulus aan die Romeine as eerste voorbeeld. Dit is egter ook moontlik dat hy reeds vroeër in die jaar inleidende lesings tot die Nuwe Testament gegee het. Hierdie moontlikheid bestaan omdat Venter 'n stel lesings afgeneem het wat nie 'n datum aangee nie en wat handel oor die taal van die Nuwe Testament (kyk Venter s a). In dieselfde aantekeningboek (in 'n agterstevoorgelorde sonder aanduiding wanneer dit gedurende die periode 1918-1920 aangebied is) word egter ook woordvir-woord eksegetiese aantekeninge oor Lukas 1-3 en 18-22, die brief aan die Efeesiërs, aan die Korintiërs en Handelingte aangetref. Die kursoriese aard van hierdie lesings gee aanleiding tot die vermoede dat dit ná 1917 aangebied is. Ons gaan wel van die veronderstelling uit dat die lesings oor die taal van die Nuwe Testament die eerste was wat in die Fakulteit aangebied was. Hierop kom ons later in die artikel weer terug. 'n Jaar later, in Augustus 1918, bied hy sy lesings aan oor die eksegeese van die Markus-evangelie.

Vanaf Augustus 1919 tot Augustus 1920 was Greyvenstein ook vir die aanbidding van Dogmatiek verantwoordelik. Hierdie lesings bevat die opskrifte 'Dogmen-

geskiedenis', 'Realisme en Nominalisme', 'Verhouding Realisme tot Dogmatiek', 'Verhouding Nominalisme tot Dogmatiek', 'Verhouding Rationalisme tot Teologie', 'Die mistiek', 'Verhouding Thomiste en Sofiste', 'Teenstelling tussen Realisme en Nominalisme', 'Metode van Godskennis', 'Indeling van die deugde van God: Alwentendheid, Wysheid, Almag, Heiligheid, Regverdig, Getrouheid en Goedheid' en ten slotte 'Leerstukke van die Heilige Drie-eenheid'.

Dit is op grond van Venter se diktaatesings duidelik dat die studente die nodige kompetensie in die Bybelse grondtale Grieks en Hebreeus gehad het. Die korrektheid van die weergawe van die Grieks in die diktaatesings getuig van 'n heelwat hoër kwaliteit as dié van die teologiese studente in die negentigerjare soos dit in die Kuratorium vir die Teologiese Opleiding se taalvaardigheidstoets blyk. Hierdie kompetensie in die grondtale moet hoogs waarskynlik toegeskryf word aan die feit dat daar reeds in die tweede semester van 1916 (18 Julie-24 November) 'informeel een begin gemaak' is (kyk die *Histories Oorsig* in die *TUK Kalender* 1919:19-20) 'toen Prof. [H] Reinink [Litt. D. (Amsterdam)] het onderwys in het Nieuw Testaments Grieks op zicht nam, Prof. [A C] Paterson dat in het Hebreeuws, terwyl Dr. J.H.J.A. Greijvenstein benoemd werd door het Curatorium van de Hervormde Kerk tot Professor in de Godgeleerdheid, in het belang van de theologiese studenten van zijn eigen kerk'. Gedurende die eerste jare van die teologiese opleiding was die dosering van Hebreeus en Grieks dus deel van die onderwysaak van die Fakulteit Teologie.

Volgens die *TUC Calendar* (1920:5) het die personeel van die Fakulteit Teologie bestaan uit sewe persone wat verantwoordelik was vir wat ons kan noem sewe departemente:

- * A C Paterson (Edin & Oxon), lektor vir Bybelse Hebreeus;
- * H Reinink, professor vir Grieks;
- * (Rev) E Macmillan (MA, BD [Glasgow]), lektor vir Ou-Testamentiese eksegeese;
- * (Rev) J H J A Greyvenstein (BA [Kaa], ThD [Utrecht]), lektor vir Nuwe-Testamentiese eksegeese;
- * J E Holloway (BA [Kaa], DSc [Lond]), lektor vir Sosiale Ekonomie;
- * W A Macfadyen (MA [Oxon], LLD [Kaa]), lektor vir Metafisika;
- * J Boxwell [BA [Kaa]), lektor vir Historiese Agtergrond van die Christelike Oorspronge.

In die *TUK Kalender* (1919:20) word die leerplan van die vyfjarige (BA- en) BD-graad (in Nederlands) aangedui wat nie veel verskil van die Engelse weergawe, die *Draft Curriculum for B.D. Degree* in die *TUC Calendar* (1918:85-86) nie. In die *TUK Kalender* (1920:133vv) is die leerplan dieselfde as dié van 1919:

Eerste Jaar: Latyn, Grieks, Hollands of Engels, een kursus Natuurwetenskap, Geskiedenis.

Tweede Jaar: Grieks (insluitend Nieuwe Testamentiese Grieks), Latyn of Hollands of Engels, Psychologie, Logica, een voorlopige kursus in Hebreeus (d w s nie vir graaddoeleindes nie).

Derde Jaar: Nieuwe Testamentiese Grieks, Hebreeus, Ethica, Beginsel en Geskiedenis van de Metaphysica.

Vierde Jaar: Exegese van het Ou en Nieuwe Testament, Christelĳk Ethica, Kerkgeskiedenis, Bijbelse Teologie, Geskiedenis en Psychologie van de Godsdienst.

Vijfde Jaar: Exegese van het Ou en Nieuwe Testament, Kerkgeskiedenis en Dogma Geskiedenis, Philosophie van de Theïsme en van de Godsdienst, Christelike Apologetiek.

Opties: waarvan een verplĳt is:

- (a) Sosiale Ekonomie
- (b) Een spesiale Apologet
- (c) Een spesiale periode van de Kerkgeskiedenis.

Dit is nie duidelik hoe die leerplan vir 1917 daar uitgesien het en of daar hoe genaamd een bestaan het nie. Die diktaatesings van Greyvenstein wat Venter in 1917 begin afneem het, lyk of dit met die leerplan vir die Vierde Jaar ooreenkom. Die Dogmatieklesings, waarna hierbo verwys is – soos dié oor die attribute van God – word in die uiteensetting van die besonderhede van sekere vakke vir die BD-graadkursus in die *TUC Kalender* (1920:133vv) as deel van die vak ‘Philosophy of Theism’ (in die *TUK Kalender* 1921:166 vertaal met ‘Leer van God’) aangedui en wel as ’n vyfdejaarskursus. In Maart 1919 begin Venter lesings by Greyvenstein oor die Teologie van die Nuwe Testament afneem. Hierdie lesings het as opskrifte: ‘Onderwys van Jesus volgens die Sinoptiese Evangelies’, ‘Joodse agtergrond (‘ondergrond’ – sic!) van die onderwys van Jesus’, ‘Evangelie en Wet’, ‘Koninkryk van God’, ‘Seun van die Mens’, ‘Seun van God’, ‘Vaderskap van God’, ‘Goeie en bese geeste’, ‘Vergewingsgesindheid’, ‘Messiaanse heil’, ‘Eskatologie van Jesus’, ‘Oordeel’, ‘Onderwys van Jesus in Vierde Evangelie’ en ten slotte ‘Die sondige wêreld’. Dit kom waarskynlik ooreen met wat in die leerplan vir die Vierde Jaar aangedui is as ‘Bijbelse Teologie’, maar dit bevat ook modules wat eweneens deel kon uitmaak van wat vir die Vyfde Jaar onder die vak ‘Christelike Apologetiek’ aangedui is as ‘The Christian religion’ en ‘Christ’s place in history’. Hoewel die leerplan vir die Vyfde Jaar nie vir Bybelse Teologie voorsiening maak nie, begin Venter in Oktober 1920 om verdere lesings van Greyvenstein oor die Teologie van die Nuwe Testament af te neem. Dit is ’n baie volledige stel lesings van oor die 66 bladsye (handgeskrewe

A⁶ notaboek). Dit het die volgende opskrifte: 'Die Heilige Gees: Aard van die Heilige Gees', 'Die gelowige lewe: Hoe verkry ons die ewige lewe?', 'Wat is geloof?', 'Wat is die aard van die ewige lewe?', 'Die eskatologie van Johannes: Joh 14:3, Joh 14:18, Joh 16:16, Joh 21:22, Die oordeel', 'Die teologie van die Apokalips: Die lam van God, die antichris, stryd en oorwinning', 'Moraal van Openbaring' 'Die teologie van Paulus: Die wet van God, eerste apostoliese onderwys, algemene ooreenkoms van... (sic!), ontwikkeling van Christelike bewussyn in Christelike kerk', 'Petrus Christologie', 'Jakobusbrief, Tweede brief van Petrus en Judas', '2 Petrus', 'Brief aan die Hebreërs: Verbond, Middelaar, Priesterskap van Christus', 'Die teologie van Johannes' en ten slotte 'Logosleer van Johannes'.

Dit wil dus lyk asof die eerste drie jaar van die beoefening van die Nuwe-Testamentiese wetenskap aan die Universiteit van Pretoria eksperimentele jare was en dat die aangeduide leerplan nie in alle opsigte die leerinhoud in die klas bepaal het nie. Wat wel aangetoon kan word, is dat Greyvenstein gedurende hierdie eerste jare die grondslag gelê het van wat in die vyf en sewentig jaar daarna landswyd bekend sou staan as die kritiese Nuwe-Testamentiese wetenskap. Waarskynlik is hierdie etikettering die mees algemene verwysing wanneer die spesifieke aard van die beoefening van die Nuwe-Testamentiese wetenskap in die Fakulteit Teologie (Afd A) aan die Universiteit van Pretoria ter sprake kom.

Normaalweg val die kritiese Bybelwetenskap saam met die opkoms van die historiese kritiek. Adolph Deissmann het met sy werke *Bibelstudien* (1895) en *Licht vom Osten* (1910) besonderlik daartoe bygedra dat die aard van die Nuwe-Testamentiese wetenskap 'n historiese en literêre wending geneem het. Op grond hiervan is die taal van die Nuwe Testament nie meer op 'n fundamentalistiese wyse as 'heilige taal' ('taal van die Heilige Gees') geag nie. Daar is vanweë die kritiese en historiese wetenskap ingesien dat byvoorbeeld die Griekse woordeskat van die Nuwe Testament opvallende ooreenkoms toon met dié van die 'nie-literêre' papiiri en *ostraca* (kyk o a Kümmel 1967:9, 173; Harrison 1977:53), maar ook met die taalgebruik van byvoorbeeld die filosoof, Epiktetus (kyk Conzelmann & Lindemann 1988:14). Daarbenewens is daar gedurende die agtiende en negentiende eeu op grond van tekskritiese insigte al hoe meer wegbeweeg van die Textus Receptus (kyk o a Petzer 1990:102-109). In Europa begin dit veral duidelike resultate toon in die studie van die Sinoptiese Evangelies maar ook wat die vraag betref na die historiese Jesus en die egtheid al dan nie van die Pauliniese briewe. Ons dink in hierdie verband aan die bydraes van onder andere F C Baur (1792-1860) en F C Schleiermacher gedurende die negentiende eeu. Aan die begin van die twintigste eeu was dit geleerdes soos William Wrede wat in 1901 met betrekking tot die Markus-evangelie gesê het dat dit nie 'n 'Geschichte Jesu' of 'n 'Leben Jesu' ten doel gehad het

nie, maar as 'n 'Glaubenszeugnis' geïnterpreteer moet word. In lyn met die resultate van hierdie historiese eksegese van die Nuwe Testament verskyn epogmakende werke aan die begin van die twintigste eeu, naamlik in 1918 deur Karl-Ludwig Schmidt, in 1919 deur Martin Dibelius en in 1921 deur Rudolf Bultmann. Die resultate van hierdie Bybelwetenskaplikes het van die aannames geword van waaruit die Nuwe-Testamentiese wetenskap in die opleiding van die teologiese studente van die Nederduitsch Hervormde Kerk gedurende die res van feitlik die hele twintigste eeu hanteer is.

Greyvenstein het weliswaar in sy lesings gedurende die eerste jare van die opleiding (1917-1920) nie eksplisiet na hierdie ontwikkelinge verwys nie. Buitendien het hy nie in die Nuwe-Testamentiese wetenskap gepromoveer nie, maar oor die 'gevolgsetiek' van die Britse filosoof, Jeremy Bentham, met die proefskrif 'Het sociale utilisme van Bentham' (vgl Rex 1968:22; Loader 1989:428). Dit sal verdere navorsing eis om vas te stel in watter mate die 'gevolgsetiek' in die teologie van Greyvenstein neerslag gevind het. Die Christologies-gesentreerde 'etiese' Bybelse teologie van 'Ou Vadertjie' kom feitlik net so voor in die werk van die 'theologus biblicus', die Amerikaner George Barker Stevens, *The Christian doctrine of salvation* (1905). Stevens was sistematiese teoloog aan die Yale Universiteit. Hierdie omvangryke werk van sewehonderd drie en twintig bladsye het – in sy 'goed Hollandsch[e]' vertaling (*De leer des Nieuwen Testaments* 1909) deur Berkelbach van der Sprenkel onder toesig van die professor in Bybelse Teologie aan die Rijksuniversiteit van Utrecht, F E Daubanton – waarskynlik die belangrikste invloed op Greyvenstein se denke dwarsdeur sy akademiese loopbaan uitgeoefen. Dit is maklik aanduibaar hoe nie net die opskrifte van hierdie werk nie maar ook die formuleringe daarin feitlik presies ooreenkom met dié van Greyvenstein se diktaatesings wat Venter gedurende 1917-1920 afgeneem het. Die kopie wat die skrywer van hierdie artikel self besit, kom uit die boekerye van wyle ds F J Z Booyen wat in die begin-dertigerjare 'n student van Greyvenstein was. Prof P S Dreyer wat aan die begin van die veertigerjare een van die laaste BD-studente was wat hulle Nuwe-Testamentiese opleiding by 'Ou Vadertjie' gekry het, se kopie van Stevens toon ook dat daar deurtastend uit hierdie boek gewerk is. In die eerste uitgawe van die *Hervormde Teologiese Studies* vermeld Greyvenstein (1943/1944a:9) in 'n artikel getitel 'Uit die gedagte-wêreld van Paulus', die werk van Stevens (eerste in die lys saam met dié van Paul Feine, William Ramsay, William Sanday & Arthur C Headlam, Paul Althaus & Johannes Behm, P D Chantepie de la Saussaye en D O Kirn) as van die 'vernaamste werke' wat hy geraadpleeg het.

Dit is moontlik dat Greyvenstein tydens sy doktorsale studie in Utrecht op grond van Daubanton se invloed met Stevens se werk in aanraking gekom het. Hoewel hy

vir sy nagraadse studies na Edinburgh in Skotland gegaan het (kyk Dreyer 1992a:28-29), het hy 'op raad van vriende besluit om na twee weke verblyf in Edinburg, na Holland te gaan om daar aan die Rijksuniversiteit in Utrecht verder te studeer' (Wolmarans 1938:8). Hy studeer ook 'n tyd lank in Berlyn. Daar woon hy die lesings by van onder andere Von Harnack, Deissmann, Seeberg, Paulsen en Rhiel (kyk Rex 1968:22). In 1911 promoveer hy tot 'doktor in die Godgeleerdheid' onder promotorskap van prof Hugo Visscher (Wolmarans 1938:8). Op 27 Januarie 1961 ontvang hy van die Ryksuniversiteit gelukwense by herdenking van die feit dat hy vyftig jaar gelede aldaar in die teologie gepromoveer het (Joh Dreyer 1961:24). Naas Visscher het veral Valeton, Van Veen en Van Baljon sterk invloed op hom uitgeoefen (Rex 1968:22). Dit is in Utrecht waar hy nie net met die Nederlandse Hervormde kerk goed bekend word nie, maar ook met die Etiese Teologie (kyk Loader 1987:47-57). Hier sou hy ongetwyfeld te doen kry met die histories-kritiese eksegeese van die Nuwe Testament. Alleen op grond van Greyvenstein se gebruik van die werk van Stevens en die veelvuldige verwysings (nie altyd instemmend nie) in sy lesings na Bybelwetenskaplikes soos die Duitser, Beyschlag en die Fransman, Ménégos, kan die aard van Greyvenstein se wetenskapsbeoefening bepaal word as krities en as histories. Miskien is die volgende opmerkings van Stevens (1909:vii-viii; my parafrase) in sy 'Voorrede' 'n goeie beskrywing van die teologie en werkwyse van Greyvenstein self: Metodies gesien, word die leerinhoud van die Nuwe Testament na sy natuurlike verdeling uiteengesit. Wat die teologie betref, is hierdie metode tans (die begin van die twintigste eeu – A G v A) die gebruiklike. Hoewel verwysings na literatuur beperk is, dring die geskrifte van die vorige leermeesters, professore Weiss en Pflleiderer, hulleself op. Wendt se boek *Die Lehre Jesu* is veral van groot nut 'bij de behandeling van kritische en historische onderwerpen die in nauw verband staan met de interpretatie'. Beyschlag se *Neutestamentliche Theologie* is met groot vrug gebruik. Holtzmann se *Lehrbuch der neutestamentlichen Theologie* is vir elkeen wat ons vak beoefen, 'n belangrike ensiklopedie. Dit is 'n werk van groot waarde vanweë sy oorsig van die resultate van die kritiese eksegeese en die talryke aanhalings daarin van die nuutste literatuur. Prof Bruce se geskrifte, veral dié met betrekking tot die teologie van Paulus, is werklik bruikbaar. Maar ook prof Ménégos se *Le Péché et la Rédemption d'après St Paul* het tot vrugbare gedagtes aanleiding gegee. Tog moes daar op menige punte met hierdie skrywers verskil word. Uiteenlopende gevolgtrekkings is op 'n ondersoekveld soos hierdie wat só groot en só vol moeilikhede is, buitendien onvermydelik. En selfs waar daar in die eksegeese ooreenstemming is, kom verskil vorendag wanneer daar gepoog word om die oorsprong op te spoor of om die betekenis te waardeer van Nuwe-Testamentiese denkkeelde ten opsigte van byvoorbeeld die persoon en werk van Christus. Die be-

doeling is egter nie om òf apologeties òf polemies te wees nie. Ons wil uiteensit en nie verdedig nie. Derhalwe word die grens tussen die 'leer van het Nieuwe Testament' en die gevolgtrekkings wat daaruit afgelei kan word, hoe natuurlik en selfs noodsaaklik ook al, eerbiedig. Hoewel groot gewig gelê word op die onderrig van die Here self en van die apostels, word daar nie gemeen nie dat die Christendom 'louter voortbrengsel is van de eeuwen waarin het ontstond'. Daar word wel vasgehou aan 'de geheel eenige en op zichzelf staande oorspronkelijkheid van Jezus en aan den hovennatiirlijken oorsprong van zijn Evangelie'. Dit is inderdaad so dat die waarhede en feite wat die evangelie vorm, histories bepaald is. 'n Bybelse teoloog moet wel deeglik aan hierdie historiese voorwaardes aandag gee. God se werk in die geskiedenis van die mens wat ons Christelike heilsopenbaring noem, gaan hierdie historiese omstandighede te bowe. Dit kan alleen na waarde geskat word wanneer 'n mens erken dat 'zij geheel eenig is en van goddelijken oorsprong'.

5. GREYVENSTEIN SE VERSTAAN VAN DIE NUWE TESTAMENT

5.1 Die taal van die Nuwe Testament

Greyvenstein (in Venter s a:1) sluit aan by die nuwe insigte van sy tyd wat afskeid geneem het van die oortuiging wat tot ongeveer veertig jaar voor sy periode gehuldig is:

't Is nog niet lang geleden dat min sprak van N.T. Grieks in den engen zin van het woord, d.w.z. dat de taal, gebruikt door de schrijvers van de Boeken v/h N. Testament, als 't ware geheiligde taal was, niet verontreinigd door 't gebruik in profanen geschriften. Men wist dat dit Grieks aanmerkelijk verschille van 't Grieks van Na-klassieke schrijvers, als Plutarchus (Geb. ongev. 44 n. Chr.), of Arianus (in de 2de eeuw n. Chr.), of Flavius Josephus (Geb. [ongev.] 37 na Chr).

As gevolg van die argeologiese ontdekkings van allerlei artefakte soos *ostraca* met inskripsies daarop, die nuwe kennis met betrekking tot die variasies in die verskillende Griekse dialekte, die identifisering van die invloed van Hebreeus en Aramees op die Grieks van die Nuwe Testament en veral die ontdekking van 'grote massa papyri [in 1877]' in Midde-Egipte het die aandag op die gebruik van *Koine* as Griekse 'volkstaal' in die eerste-eeuse Palestina gevestig (kyk Greyvenstein, in Venter s a:12-13). Hoewel 'n mens by 'het lezen van het N. Testament in 't Grieks...steeds in het oog [moet] houden dat ieder der schrijvers z'n eigene eigenaardigheden in stijl en taal heeft' en 'uit zichzelf worden [moet] verklaard', is juis die feit dat die 'Boeken

van het N. Testament in de wereldtaal werden geschreven, in 'n taal verstaanbaar ook voor de eenvoudigen', een van die belangrikste oorsake dat die 'opkomend Christendom' so 'snelst en gemakkelikst' kon versprei 'naar alle hoeken der aarde' (Greyvenstein, in Venter s a:16-17).

Die lesings wat die studente in die Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap vyf en sewentig jaar gelede oor die taal van die Nuwe Testament ontvang het, verskil nie veel van wat in 1992 aangebied word nie (kyk Van Aarde 1990:15-16; Vorster 1982:32-42). Konsepte soos 'volkstaal', 'spreektaal' en 'skryftaal' word in die huidige lesings bestudeer in die lig van die revolusionêre strukturele insigte van die Geneefse taalkundige Ferdinand de Saussure. Die aspek wat veral deesdae besondere aandag in die navorsing kry, is die studie van die semitiserende kenmerk van die Grieks van die Nuwe Testament teen die agtergrond van die verskynsel van tweetaligheid in die Hellenistiese Mediterreense sosiale wêreld van die eerste eeu (kyk Vorster 1990).

5.2 Paulus en Markus

Die tipe historiese bewussyn waarvan Greyvenstein (1918a) se verstaan van die Nuwe Testament getuig, kan as 'realisties' bestempel word. Die verwysings in die Markus-evangelie na insidente in die lewe van Jesus en van die ander vertelde karakters word deur hom geag as 'realistiese' weergawes van werklike situasies. Krities-twyfelend is Greyvenstein beslis nie. So byvoorbeeld neem hy kritiekloos die kerklike tradisie in verband met die 'apostoliese' outeurskap van die Markus-evangelie net so oor. Anders as by William Wrede waarna hierbo verwys is, begin Greyvenstein (1918a:1-6) direk met 'n biografiese bespreking van die persoon van Johannes Markus wanneer hy die vraag na die 'Overlevering, betreffende Het Evangelie v. Markus' stel. Sy lesings het as opskrifte: 'Ontstaan', 'Verhouding tussen Markus en Petrus', 'Oorspronklike Markus of 'n latere bewerking?', 'Styl van Markus' en net soos in die geval van die Romeine-brief 'n woordgesentreerde 'Eksegese van Markus 1-4'. Die 'biografiese' vertrekpunt in sy verstaan van die Markus-evangelie vorm by sy eksegese van die ander Nuwe-Testamentiese boeke ook die beginpunt.

Wat die eksegese van die Romeinebrief betref, word die lesings onder die volgende opskrifte gedeel: 'Paulus se persoonlikheid', 'Bekering van Paulus', 'Paulus as apostel', 'Kronologie van Paulus se lewe: Eerste sendingreis, Suid-Galatiaanse teorie, Noord-Galatiaanse teorie, Tweede sendingreis, Derde sendingreis' en 'Die teks van die Romeinebrief'. Dan volg volledige taalkundige en eksegetiese aantekeninge met betrekking tot individuele woorde en frases in Romeine 1-3.

Hoewel Greyvenstein dus, anders as Wrede, nie die Markus-evangelie as die teologies-refleksiewe produk van 'n teoloog beskou nie, getuig sy eksegese van hierdie Evangelie wel van 'n historiese perspektief. Hy begin immers die eksegese van die Sinoptiese Evangelies met die Markus-evangelie, omdat dit volgens die histories-kritiese resultate van die tweebronneteorie as 'n belangrike historiese bron vir die Matteus-evangelie en die Lukas-evangelie gedien het. Dieselfde historiese bewussyn kan ook in sy hantering van die teorieë in verband met die landstreek of provinsie Galasië gesien word. Wat veral merkwaardig is, is sy breedvoerige behandeling van tekskritiese besonderhede met betrekking tot die Romeine-brief. Dit het as 't ware die karakter van 'n inleiding tot die tekskritiek van die Nuwe Testament. Ook sy uitvoerige uiteensetting van groepe soos die 'skrifgeleerdes', 'wetgeleerdes' en 'leermeesters van die wet' in die 'Joodse geskiedenis' gedurende die 'Griekse periode' getuig van 'n bepaalde historiese bewussyn. Sy insig in die invloed van die Hellenistiese kultuur op die 'priesterlike aristokratie' is verrassend reser (vgl bv die studiegids van Van Aarde 1992a oor die eerste-eeuse Mediterreense sosiale konteks). Dieselfde geld wat die Christologiese titel 'Seun van die mens' betref. Hy gaan nie net in op die Aramese gebruik van hierdie benaming nie, maar neem ook kennis van geleerdes soos Lietzmann en Welhausen se standpunte oor die outentisiteit al dan nie van Jesus se selfbewussyn in hierdie verband. Hoewel hy nie meen dat die egtheid van die tersake Jesus-logia betwyfel hoef te word nie, is die blote feit dat sulke sake aan die orde gestel word, 'n aanduiding van 'n kritiese en historiese sensitiwiteit.

5.3 Nuwe-Testamentiese teologie

Dit is opvallend dat Greyvenstein, wat sy verstaan van die Nuwe-Testamentiese teologie betref, nie in òf 'n objektivisme òf 'n subjektivisme verval nie. Wanneer hy die versoekingsberig in die Markus-evangelie bespreek, beklemtoon hy die waaragtigheid van Jesus se mensheid. Ook in byvoorbeeld sy eksegese van die begrip 'geregtigheid' in die Romeine-brief lê hy klem op die dialektiek God-mens:

De gerechtigheids Gods is in de allereerste plaats de gerechtigheid van God zelf – d.i. 'n eigenschap van God...In de tweede plaats is de gerechtigheid Gods: de gave van gerechtigheid door Hem aan de mens geschonken, niet eigenschap Gods, maar toestand des mensen... Deze twee beschouwingen sluiten elkander niet uit. De gerechtigheid waarvan de Apostel spreekt, is niet alleen de gerechtigheid waarvan God de Bewerker is, (gen. auctoritatis), maar is Zijn eigen gerechtigheid (gen. poss.), doch niet als inherent in Zijn Goddelik wezen, maar

als uitgaande op, of werkende in, de mens – as werkende kracht (Rom 3:16).

Voortspruitend hieruit sien Greyvenstein die geloof as 'de aktiewe receptiwiteit, die niet geeft, maar neemt wat God geeft'. Hy beklemtoon (net soos Schleiermacher – hoewel hy nie na hom verwys nie) dat 'bij deze daad is de gehele menselike persoonlikheid werkzaam: het verstand, hetwelk het in de goddelik aangeboden belofte erkent, de wil, die ernaar uitgaat, het hart dat zich aan die belofte overgeeft, en alzo het beloofde grijpt'. In sy lesings oor die teologie van die Nuwe Testament verwys hy in sy behandeling van die begrip 'ewige lewe' weer eens na die subjektiewe rol van die gelowige. Hy vra: 'Hoe eigen wij ons het eeuwige leven toe?' Sy antwoord daarop is: 'De subjectiewe voorwaarde is het Geloof.' In 'n lesing gehou op 22 Oktober 1920 toon Greyvenstein in hierdie verband insig, nie net in die onderskeid tussen die Sinoptiese Evangelies en die Johannes-evangelie oor die eskatologie nie, maar handhaaf hy die diversiteit en harmonieer hy nie onversoende perspektiewe nie. Net soos veral Rudolf Bultmann dit later gedoen het, beklemtoon Greyvenstein die 'presentiese eskatologie' wat in die Johannes-evangelie aangetref word:

Het eeuwigen leven wordt meer beschreven als 'n teenwoordig dan als 'n toekomstig bezit der Gelovigen. In de Sinoptici echter is het meer iets toekomstigs (Luk 18/30 Mark 10/30). Deze twee voorstellingen moeten opgevat en verklaard worden als de tweërlei voorstelling v/h Koninkrijk Gods, ook als teenwoordig en toekomstig.

In 'n lesing wat spesifiek oor die eskatologie van Johannes handel en wat op 26 Oktober 1920 gegee is, leer Greyvenstein sy studente iets wat sedert Bultmann se uiteensetting daarvan heelwat omstredenheid veroorsaak het, maar waarmee die BD-studente tot vandag toe gekonfronteer word (kyk Van Aarde 1992b:5; Pelser 1989). Dit is naamlik dat die eskatologie in Jesus se opstanding uit die dood gereali-seerd is en dat die ewige lewe ook vir gelowiges vandag paradoksaal 'n teenswoordige en 'n toekomstige werklikheid is: 'In de woorden: opwekking, opstanding, leven is het teenwoordige en toekomstige gekombineerd.' In 'n sekere sin vorm hierdie werklikheid vir Greyvenstein die hart van die Nuwe-Testamentiese teologie. Reeds op 9 Augustus 1919 het hy Nuwe-Testamentiese teologie gedefinieer as 'de voorstelling [onsystematies] van de ontplooiing van het Koninkrijk Gods onder de Nieuwe Bedeling'.

'n Jaar later, in 'n lesing wat gegee is op 12 Augustus 1920, bespreek hy die geladenheid van die term 'Bijbelse Teologie'. Net soos in die lesings wat vandag in die Departement oor Bybelse Teologie gegee word (vgl die volgende voorgeskrewe werke: Hasel 1978; Boers 1979; Pelser 1985; Räisänen 1990), begin Greyvenstein ook

met die vermelding van die bydrae wat J P Gabler sedert 1787 gemaak het. Hy verwys verder aan die een kant na die Utrechtse etiese teoloog, Daubanton, se definisie daarvan as 'Didaktiek des Nieuwen Verbonds' en aan die ander kant na die liberale teoloog Deissmann se definisie 'Christliche Religionsgeschichte' teenoor Kuijper s'n as 'Historia Revelationis'. In sy eie beskrywing sluit Greyvenstein hoofsaaklik by Daubanton aan (vgl die werk van Stevens waarna vroeër verwys is en wat onder Daubanton se teosig vertaal is). In hierdie werk word daar wel van die resultate van die *Religionsgeschichtliche Schule* gebruik gemaak. Op grond hiervan lyk dit of Greyvenstein self bewustelik 'n eksponent van die Etiese Teologie was. P S Dreyer (1992b:7) sê dat Greyvenstein se kollega wat sedert 1921 benoem was om hom in die teologiese opleiding van die predikante van die Nederduitsch Hervormde Kerk by te staan, S P Engelbrecht, teenoor die konfessionele rigting ook (aanvanklik! – vgl die bydrae van A D Pont in hierdie bundel) eties-teologies geïntereerd was.

6. GEVOLGTREKKING

Professor J H J A Greyvenstein se publikasies en veral sy oorgelewerde lesings is van so 'n omvang dat dit 'n baie meer uitgebreide bespreking verg as wat hierbo aangebied is. Heelwat meer kan daarvoor gesê word. Bykans al sy insigte toon ooreenkoms met van die vraagstellings en oplossings wat in die laat-negentiende en begin-twintigste eeu deur die geleerde gemeenskap geïdentifiseer en aangebied was. Hierdie stelling noodsaak egter 'n dieperliggende beredenering. Van die ontwikkelinge op die gebied van die Bybelwetenskap gedurende die afgelope vyf en sewentig jaar het uiteraard sommige van die vroeëre resultate as vir vandag agterhaal betoon. Ander is gekontinueer en ontwikkel na vandag toe. Tog het die tye verander. Wetenskaplike vooruitgang het immers onder andere te doen met die vermoë van die geleerde gemeenskap om op grond van verkreeë insigte nuwe teorieë te ontwerp wat relevante sake in die samelewing in duideliker perspektief stel. Die teologie as wetenskap behoort hierdie onderneming altyd vanuit die verhouding God-mens te doen. Die Bybelwetenskap weer bekyk in die besonder hierdie verhouding veral vanuit die Woord van God. Dit is duidelik dat die eerste hoogleraar van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die heel eerste jare van teologiese opleiding hierdie basis gelê het. Die perspektief van waaruit hy dit gedoen het, was histories en krities. Dit is begelei deur 'n geloofsbeskouing wat beskryf kan word as 'n innige afhanklikheidsgevoel na analogie van Jesus se seunskapservaring in verhouding met sy Vader. Dit kan onder andere gesien word in sy lesing wat op 21 September 1920 oor 'Het onderwijs van Jezus naar het Vierde Evangelie' gegee is. Hierin word die volgende uitspraak aangetref:

Het gehele werk van Jezus is gegrond in de aantoon (onduidelike frase – A G v A) des Vaders...De Vader de eigenlike bron van geestelik leven, heeft de Zoon drager van dat Leven gemaakt voor allen die Hem aannemen (5/26)...Zo openbaart Jezus God als de barmhartige en alomtegenwoordige Geest, in wiese gemeenskap de mens zijn bestemming bereikt...God is kenbaar (17/3), en kennis van Hem te bezitten is tegelijk het eeuwige leven te bezitten. Die kennis is niet iets bloot verstandeliks; zij is geestelike intuïtie en is gegrond op zedelijke gelijkheid en geestelike gemeenskap. Hij die God liefheeft, kent Hem; Liefde is het wezen der kennis Gods (14/21-23), de band tussen God en de ziel...Deze kennis is onmogelik tensij door 'n verandering van boven, waardoor de mens Gode gelijkvormig wordt in gedachte, wil, en daden.

Literatuurverwysings

- Boers, H 1979. *What is New Testament theology?* London: SCM.
- Conzelmann, H & Lindemann, A 1988. *Interpreting the New Testament: An introduction to the principles and methods of NT exegesis.* Transl by S S Schatzmann. Peabody: Hendrickson.
- De Hervormer* 1914. Offisieel Gedeelte. 15 Maart 1914, bl 1. (Jrg 5, No 59.)
- 1914. Offisieel Gedeelte. 15 April 1914, bl 1. (Jrg 5, No 60.)
- 1914. Personalia. 15 Mei 1914, bl 4.
- 1915. Offisieel Gedeelte. 15 Augustus 1915, bl 1. (Jrg 7, No 75.)
- 1917. Persoonlike Zaken. 15 Februarie 1917, bl 8. (Jrg 8, No 8.)
- 1917. Persoonlike Zaken. 15 April 1917, bl 6. (Jrg 8, No 10.)
- 1920. (Theologiese Kweekskool Korrespondentie). 15 Februarie 1920, bl xii. (Jrg 11, No 8.)
- 1927. (Ds Jac van Belkum – huldeblyk). 23 Februarie 1927, bl 194. (Jrg 18, No 16.)
- 1929. Kerkelike Berichten. 8 Mei 1929, bl 248. (Jrg 20, No 18.)
- Dreyer, Joh 1946. Prof dr Greyvenstein aanvaar sy emeritaat. *Die Hervormer* November 1946, bl 1. (Jrg 37, No 9.)
- 1961. Prof Dr J H Greyvenstein. *Die Hervormer* Maart 1961, bl 24. (Jrg 51, No 12.)
- Dreyer, P S 1992a. Vroeëre professore aan die Fakulteit: Prof dr J H J A Greyvenstein. *Almanak en Bybelse Dagboek* 86, 28-29. Pretoria: KITAL.

- Dreyer, P S 1992b. Ook skadukante rondom ons opleiding. *Die Hervormer* 15 Maart 1992, bl 5, 7. (Jrg 84, No 23.)
- Dreyer, T F J 1938. Dr J H Greyvenstein, die professor. *Die Hervormer* 25 Mei 1938, bl 9.
- Greyvenstein, J H J A s a. De Taal van het Nieuwe Testament, 18 bladsye; Grammatiese aantekeninge op 't N. Testam. (Lukas), 21 bladsye; Brief aan de Korinthiërs; Brief aan de Efeziërs; Der Handelingen der Apostelen, in Venter s a.
- 1917 (Augustus-). Exegese v/h Nieuwe Testament. (Romeinen), in Venter 1917:1-143.
- 1918a (Augustus). Nieuwe Testamentiese Exegese: Ev. v. Markus, in Venter 1918:1-59.
- 1918b. 'Ik verga van honger' (Lk 15 vs 17b). *De Hervormer* 15 Junie 1918, bl 1. (Jrg 9, No 12.)
- 1919-1920 (Augustus-Augustus). Dogmatiek, in Venter 1919-1920:1-67.
- 1919 (Maart-Oktober). Nieuw Testamentiese Theologie.
- 1920a (Oktober-November). Theologie v/h Nieuwe Testament, 68 bladsye.
- 1920b. In memoriam: Ds Goddefroy. *De Hervormer* 15 September 1920, bl vi-vii. (Jrg 12, No 3.)
- 1921. Mattheus 27:22: 'Wat zal ik dan doen met Jezus die genaamd wordt Christus?'. *De Hervormer* 15 Januarie 1921, bl i-iii. (Jrg 12, No 7.)
- 1928. 'Loof den Heere, mijne ziel' (Ps 103). *De Hervormer* 8 Augustus 1928, bl 1. (Jrg 20, No 3.)
- 1933. Rede gehou deur prof dr J H Greyvenstein by die inwyding van die nuwe kerkgebou te Heidelberg. *Die Hervormer* 26 April 1933, bl 6-7. (Jrg 24, No 2.)
- 1936. Oordenking: 'En Ik zeg u ook, dat gij zijt Petrus, en op deze petra zal Ik Mijne gemeente bouwen en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen' (Matth 16:18). *Die Hervormer* 29 Januarie 1936, bl 6-9. (Jrg 26, No 11.)
- 1938. Eeufees-Oordenking: 'Ek dink aan die daade van die Here; Ja ek wil dink aan U wonders uit die voortyd' (Ps 77 vs 12). *Die Hervormer* 30 November 1938, bl 4-5. (Jrg 29, No 45.)
- 1943-1944a. Uit die gedagte-wêreld van Paulus. *HTS* 1/1, 3-9.
- 1943-1944b. Die versoeningsleer van Anselmus. *HTS* 1/1, 99-109.
- Greyvenstein, J H & Gemser, B 1943-1944. Verklaring insake: "n Afrikaanse Bybelverklaring'. *HTS* 1/1, 97-99.
- Greyvenstein, J H, Engelbrecht, S P, & Gemser, B 1927. De Gewetensklausule. *De Hervormer* 8 Februarie 1927, bl 174-177. (Jrg 18, No 15.)
- Harrison, E F [1964] 1977. *Introduction to the New Testament*. Revised edition, Third printing. Grand Rapids: Eerdmans.

-
- Hasel, G 1978. *New Testament Theology: Basic issues in the current debate*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Kümmel, W G (neu bearb) [1964] 1967. *Einleitung in das Neue Testament*. Begründet von P Feine & J Behm. 15. Aufl. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Loader, J A 1987. *Tertium datur* – oor die etiese waarheidsbegrip. *HTS* 43/1 & 2, 47-57.
- 1989. Ontstaan en eerste periode van die Hervormde teologiese opleiding aan die Universiteit van Pretoria. *HTS* 45, 412-437.
- Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika 1919. Notule van die Algemene Kerkvergadering 1919. Pretoria: NHKA.
- Oberholzer, J P 1967. Na vyftig jaar: 1917-1930, in *Gedenkalbum van die Teologiese Fakulteit (Afd A) van die Universiteit van Pretoria*. Krugersdorp: NHW Pers.
- Pelser, G M M 1985. Die verhouding Bybelse teologie en dogmatiese teologie. *HTS* 41, 339-450.
- 1989. Rudolf Bultmann se ontmitologisering van die Nuwe-Testamentiese eskatologie. *HTS* 45, 815-842.
- Petzer, J H 1990. *Die teks van die Nuwe Testament: Inleiding in die basiese aspekte van die teorie en praktyk van die tekskritiek van die Nuwe Testament*. Pretoria: Tydskrifafdeling van die Nederduitsch Hervormde Kerk. (*HTS Supplementum* 2.)
- Räsänen, H 1990. *Beyond New Testament theology: A story and a programme*. London: SCM.
- Rex, H M 1968. In memoriam: Prof dr J H J A Greyvenstein. 17 Maart 1878 - 15 November 1967. *Die Hervormer* Januarie 1968, bl 21-24.
- Stevens, G B 1909. *De leer des Nieuwen Testaments*. Vertaald door S F H J Berkelbach van der Sprenkel, onder toezicht van F E Daubanton. Utrecht: Kemink & Zoon.
- Tranvaalse Universiteitskollege 1918. Verslag van de Senaat 1918. Pretoria: UP.
- 1918. *TUC Calendar* 1918. Pretoria: UP.
- 1918. *TUK Kalender* 1918. Pretoria: UP.
- 1919. Histories Oversight, in die *TUK Kalender* 1919. Pretoria: UP.
- 1920. *TUC Calendar* 1920. Pretoria: UP.
- 1920. *TUK Kalender* 1920. Pretoria: UP.
- 1921. *TUK Kalender* 1921. Pretoria: UP.
- Van Aarde, A G 1990. Inleiding tot die Nuwe-Testamentiese Wetenskap. Ongepubliseerde studiegids, Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap (Afd A), Universiteit van Pretoria.

- Van Aarde, A G 1992a. Nuwe-Testamentiese kultuurgeskiedenis: Die eerste-euise Mediterreense sosiale konteks. Ongepubliseerde studiegids, Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap (Afd A), Universiteit van Pretoria.
- 1992b. Rudolf Bultmann as teoloog. Ongepubliseerde seminaargids, Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap (Afd A), Universiteit van Pretoria.
- Venter, P J J 1917/1918/1919/1919-1920/1920/s a. Ongepubliseerde diktaatlésings van prof dr J H J A Greijvenstein, Faculteit van Godgeleerdheid aan die TUK gedurende die periode 1917-1920. Van Selms-leeskamer, Fakulteit Teologie (Afd A), Universiteit van Pretoria.
- Vorster, W S 1982. De taal van het Nieuwe Testament, in Klijn, A F J (red), *Inleiding tot de studie van het Nieuwe Testament*, 32-42. Kampen: Kok.
- 1990. Bilingualism and the Greek of the New Testament: Semitic interference in the Gospel of Mark. *Neotestamentica* 24, 215-218.
- Wolmarans, H P 1938. Prof. Dr. J.H. Greyvenstein. *Die Hervormer* 25 Mei 1938, bl 7-9.
- Wrede, W [1901] 1969. *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien: Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums*. 4. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck.